

Алла В. Череп¹, Олександр Г. Череп², Данило З. Будько³

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ ЯК ДжЕРЕЛО ТА КАТАЛІЗАТОР ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ

Встановлено, що інтелектуальна власність визначає права та привілеї підприємства на використання своїх інновацій, ідей та технологій і стає важливою складовою інтелектуального капіталу підприємства. Інтелектуальна власність включає патенти, авторські права, торгові марки, промислові зразки, комерційні таємниці та інші засоби правового захисту. Обґрунтовано взаємозв'язок між інтелектуальною власністю та інтелектуальним капіталом підприємств. Визначено, що людський капітал, включаючи знання та навички персоналу, стає важливим рушієм інновацій та вирішення складних проблем. Організаційний капітал, включаючи ефективне управління структурними процесами, є ключовим елементом, що дозволяє компаніям адаптуватися до змін в економічному середовищі. Доведено, що рівень конкурентоспроможності підприємства залежить від ефективного використання свого інтелектуального капіталу. Виокремлено, що саме висококваліфіковані людські ресурси в поєднанні із розвиненими технологіями та зв'язками з клієнтами і партнерами впливають на гнучкість та швидкість реагування на зміни внутрішнього та зовнішнього середовища. Зазначено що саме інтелектуальний капітал дозволяє виробляти конкурентоспроможну продукцію, надавати якісні послуги та виконувати роботи і є підґрунтям для зміцнення конкурентних позицій підприємств на внутрішньому та зовнішньому ринку. Зроблено висновок та внесено пропозиції щодо перспектив розвитку інтелектуального капіталу, який проявляється у здатності залучати та утримувати компетентних працівників та є важливим індикатором підтримки інновацій, розробки та впровадження нових ідей та адаптації до умов, які постійно змінюються та зміцнення конкурентоспроможності підприємств.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, розвиток підприємств, інновації, знання, конкурентоспроможність, освіта, персонал, навчальні програми.

Рис. 1. Табл. 1. Літ. 7.

DOI: 10.32752/1993-6788-2023-1-266-93-99

Alla V. Cherep, Oleksandr H. Cherep, Danylo Z. Budko

INTELLECTUAL PROPERTY AS A SOURCE AND CATALYST FOR INNOVATIVE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES

It is determined that intellectual property determines the rights and privileges of enterprise to use its innovations, ideas and technologies and becomes an important component of the intellectual capital of enterprise. Intellectual property includes patents, copyrights, trademarks, industrial designs, trade secrets, and other legal remedies. The relationship between intellectual property and intellectual capital of enterprises is substantiated. It is determined that human capital, including the knowledge and skills of personnel, becomes an important driver of innovation and solving complex problems. Organizational capital, including the effective management of structural processes, is a key element that allows companies to adapt to changes in the economic environment. It is proved that the level of competitiveness of enterprise depends on the effective use of its intellectual capital. It is highlighted that it is highly qualified human resources in combination with developed technologies and relations with customers and partners that affect the flexibility and speed of response to changes in the internal and external environment. It is noted that it is intellectual cap-

¹ Zaporizhzhia National University, Ukraine.

² Zaporizhzhia National University, Ukraine.

³ Zaporizhzhia National University, Ukraine.

ital that allows to produce competitive products, provide quality services and perform work, and is the basis for strengthening the competitive position of enterprises in the domestic and foreign markets. A conclusion is made and proposals are made regarding the prospects for the development of intellectual capital, which is manifested in the ability to attract and retain competent employees and is an important indicator of supporting innovations, developing and implementing new ideas and adapting to constantly changing conditions and strengthening the competitiveness of enterprises.

Keywords: intellectual capital, enterprise development, innovation, knowledge, competitiveness, education, personnel, training programs.

Peer-reviewed, approved and placed: 16.08.2023.

Постановка проблеми. Актуальність теми "Інтелектуальний капітал як основа розвитку підприємств" полягає в постійному русі глобальна конкуренція та інновацій. Ринкова конкуренція нині є більш динамічною та конкурентоспроможною, ніж будь-коли раніше. Успішні підприємства розуміють, що основою стійкого розвитку є інтелектуальний капітал, який включає в себе знання, інновації та креативність. Здатність ефективно управляти та максимізувати використання інтелектуального капіталу стає стратегічною перевагою у світі, де швидкість змін та впровадження новаторських ідей стає вирішальною.

Також важливо зазначити, що в епоху цифрової трансформації інтелектуальний капітал набуває ще більшого значення. Зростання обсягів даних, розвиток штучного інтелекту та інших технологій вимагає від підприємств не лише адаптації до нових реалій, але й активного використання інтелектуального потенціалу для створення та впровадження інноваційних рішень. Такий підхід дозволяє підприємствам не тільки виживати в умовах невизначеності, але й займати лідируючі позиції в своїй галузі, а їх інтелектуальний капітал стає ключовим динамічним ресурсом для сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемні питання використання інтелектуального капіталу підприємствами вивчали як іноземні, так і закордонні науковці, а саме: Баруч Лев [2], Бриль, І.В. [3], Фенд Гу [2], Ілляшенко Н. С. [1], Коритько, Т.Ю.[3], Перерва П.Г. [1], Ельжбета Скшипек [4], Череп А.В.[1].

У статті «Інтелектуальний капітал підприємства та його оцінка в умовах цифровізації» Коритько, Т.Ю. та Бриль, І.В. дослідили методологічні підходи до оцінки вартості інтелектуального капіталу підприємства, виявили тенденції до стримування інтелектуалізації активів та низького рівня інтелектуального зростання підприємств та запропонували модель оцінки інтелектуального капіталу підприємств.

У монографії «Управління інтелектуальною власністю як складова бюджетування на рівні держави, регіонів і суб'єктів господарювання монографія» досліджено сучасні проблеми оцінки вартості інтелектуального капіталу та зазначено тенденції і резерви підвищення ефективності його використання в умовах цифровізації і глобалізації економіки [5].

Але не вирішеними залишаються питання взаємозв'язку інтелектуального капіталу та інноваційного розвитку підприємств.

Метою дослідження є дослідження інтелектуального капіталу як джерела та каталізатору інноваційного розвитку підприємств.

Основні результати дослідження. Інтелектуальний капітал часто виражається через інтелектуальну власність — це активи, які виникають в результаті творчого інтелекту та мають юридичний статус для їх власника. Інтелектуальна власність стає ключовим компонентом інтелектуального капіталу підприємства, оскільки вона визначає права та привілеї компанії щодо використання своїх інновацій, ідей та технологій. Різновиди інтелектуальної власності включають патенти, авторські права, товарні знаки, промислові зразки, комерційні таємниці та інші форми правового захисту.

Зазначимо на прикладах взаємодію між інтелектуальною власністю та інтелектуальним капіталом:

1. Патенти: надають власнику ексклюзивні права на використання нових інновацій або винаходів, що сприяє захисту технологічних переваг і конкурентоспроможності.

2. Авторські права: захищають творчі висловлення, такі як літературні, музичні або художні твори, надаючи авторам контроль над використанням своїх творів та стимулюючи творчий процес.

3. Товарні знаки: ідентифікують товари або послуги та створюють унікальний образ бренду, що сприяє пізнаваності та довірі споживачів.

4. Промислові зразки: захищають оригінальний дизайн продукту, що може бути важливим для визначення конкурентного позиціонування.

5. Комерційні таємниці: охоплюють конфіденційні бізнес-інформації, такі як формули, процеси або методи, які надають перевагу компанії на ринку та є джерелом конкурентної переваги.

6. Інтелектуальна власність відображає творчий та інноваційний потенціал підприємства, а її правильне управління є стратегічно важливим для збереження та розширення інтелектуального капіталу, що впливає на конкурентоспроможність та сталий розвиток підприємства.

7. Інновації: інновації відносяться до впровадження нових ідей, технологій, продуктів або процесів, що сприяють підвищенню продуктивності та конкурентоспроможності підприємства.

8. Бренд: бренд визначається репутацією та сприйняттям споживачів стосовно продуктів або послуг підприємства. Ефективне управління брендом може бути важливою складовою інтелектуального капіталу.

Терміни та концепції становлять не лише теоретичну рамку для розуміння інтелектуального капіталу, але й служать основою для практичного управління ресурсами підприємства. Людський капітал, який включає знання та кваліфікації персоналу, стає необхідним рушійним механізмом для впровадження інновацій та вирішення складних завдань. Організаційний капітал, у тому числі ефективне управління структурними процесами, є ключовим елементом, що дозволяє підприємствам адаптуватися до змін в економічному середовищі. Відносинний капітал, або якість взаємодії з партнерами та клієнтами, стає необхідністю у формуванні стійкого партнерства та репутації на ринку. Інтелектуальна власність, в свою чергу, є запорукою захисту та маневреності в умовах конкурентного середовища.

Такий комплексний підхід до інтелектуального капіталу сприяє не лише ефективному функціонуванню підприємства, але й забезпечує його довгостроковий розвиток та успіх на ринку.

Інтелектуальний капітал, який складається з людського капіталу, структурного капіталу, соціального капіталу та інших компонентів, визначає новий рівень конкурентоспроможності підприємств у сучасному світі. Спроможність інтелектуального капіталу інтегрувати інноваційні підходи та сприяти їх розвитку є ключовим чинником для створення довгострокових конкурентних переваг.

Інтелектуальний капітал виявляє себе як джерело та каталізатор інновацій. Від високого рівня знань та експертизи персоналу до наявності інтелектуальної власності та розвинених систем управління знаннями — ці аспекти створюють сприятливе середовище для генерації та впровадження новаторських ідей. Інтелектуальний капітал сприяє постійній адаптації до змін та стимулює творчий потенціал підприємства, що веде до покращення його інноваційного потенціалу.

Ключовим визначником конкурентоспроможності є здатність підприємства ефективно використовувати свій інтелектуальний капітал. Висока якість персоналу, розроблені технології, тісні відносини з клієнтами та партнерами роблять підприємство більш гнучким та реагуючим на вимоги ринку. Інтелектуальний капітал дозволяє створювати унікальні продукти та послуги, що стає фундаментом для зміцнення позицій підприємства в конкурентному середовищі.

Отже, інтелектуальний капітал є критичним елементом для підтримки інновацій та підвищення конкурентоспроможності підприємства. Його вплив проявляється у здатності залучати та утримувати талановитих працівників, розробляти та впроваджувати нові ідеї, а також у спроможності адаптуватися до постійно змінюваного середовища. Інтелектуальний капітал стає основною силою, яка сприяє сталому розвитку підприємства в умовах сучасного економічного ландшафту.

Розглянемо взаємодію інтелектуального капіталу та освітнього середовища через аналіз впливу освіти на формування та розвиток інтелектуального капіталу (табл. 1).

Освіта визначає не лише основний шлях професійного росту, але й є ключовим фактором у формуванні та розвитку інтелектуального капіталу підприємств. Висока якість освіти впливає на знання та експертизу персоналу, що стає важливим резервом для конкурентоспроможності. Програми навчання, спрямовані на розвиток креативного мислення та аналітичних навичок, стимулюють активний інтелектуальний вклад співробітників та сприяють постійному розвитку інтелектуального капіталу.

Освітні ініціативи, такі як співпраця із закладами вищої освіти та впровадження корпоративних програм навчання, не лише розширюють базу знань персоналу, а й стимулюють культуру постійного навчання. Це сприяє активному обміну ідеями та технологіями, формуючи інтелектуальне середовище, яке сприяє ефективному вирішенню викликів та сприяє сталому розвитку підприємства.

Таблиця 1. Робоча сила у віці 15-70 років, тис. осіб. [6]

Робоча сила у віці 15-70 років, тис. осіб						
Усього	За рівнем освіти					
	Повна вища	Базова вища	Неповна вища	Професійно-технічна	Повна загальна середня	Базова початкова загально середня, або не мають освіти
17 321,6	5 668,6	354,4	3 432,2	4 615,0	2 917,9	331,5

Статистичні дані вказують на вагомий внесок вищої освіти у формування робочої сили, з високим показником повної вищої освіти. Особливу увагу слід звернути на групу осіб з неповною вищою освітою, яка може стати об'єктом удосконалення програм підтримки для досягнення повної освіти. Професійно-технічна освіта також відіграє важливу роль у формуванні робочої сили, а рівень освіти середнього рівня має значущий вплив на ринок праці. Загалом, дані надають змогу розробити стратегії розвитку освіти та зайнятості, спрямовані на оптимальне використання робочої сили та підтримку різних рівнів освіти та навичок.

Були зазначені статистичні дані 2021 року [6], адже Державна статистика України ще не опублікуванні інформація щодо робочої сили через російсько-українську війну та ряду геополітичних подій.

Участь у навчальних програмах: проаналізуємо частку підприємств, що забезпечували навчання працівників, за розміром підприємств у % та зазначимо основні форми навчання працівників, що використовувались у 2022 р., % на основі звіту про стан, тенденції та перспективи розвитку ринку праці України 2022–2023 [7].

Упродовж 2022 року значна частина роботодавців припинила надання навчальних програм для своїх працівників. Більшість (42%) підприємств скоротили витрати на навчання працівників та заявили, що не забезпечували жодної форми навчання. Спостерігається висока частка підприємств, які зупинили навчання свого персоналу в сегментах малих і мікропідприємств, де ця частка складає 64% і 80%, відповідно. Великі та середні підприємства мають істотно меншу частку припинення навчання працівників, а саме 31% та 44% відповідно (рис. 1).

Всього по Україні 42% підприємств вказали, що протягом 2022 року здійснювали процес навчання для свого персоналу. Максимальна частка, а саме 50%, спостерігається серед великих підприємств, тоді як для середніх цей показник трошки менший і становить 38%.

Важливо відзначити, що значна кількість підприємств не могла надати оцінку з питань навчання свого персоналу. Це пов'язано з особливостями збору даних, оскільки велика частина великих і середніх підприємств здійснює навчання через окремі підрозділи, ускладнюючи отримання узагальненої інформації. На відміну від цього, для малих і мікропідприємств, окрім керівників, відгуки надавали бухгалтери, які не завжди мають відповідну інформацію.

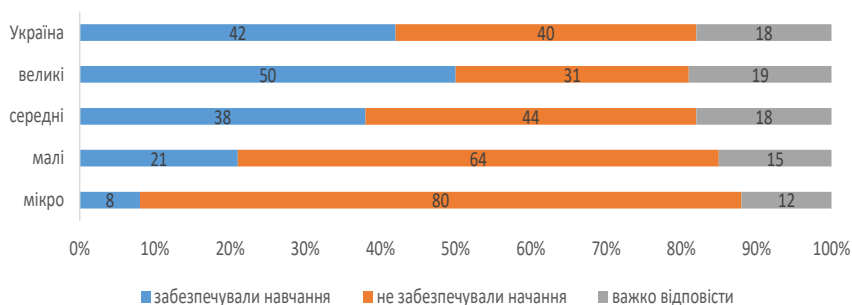

Рис. 1. Частка підприємств, що забезпечували навчання працівників, за розміром підприємств, %

Висновки. Виходячи з вищезазначеної статистики можна виокремити наступні перспективи розвитку інтелектуального капіталу:

1. Зміцнення конкурентоспроможності через якісну освіту: освіта виступає ключовим фактором формування інтелектуального капіталу підприємства. Висока якість освіти визначає рівень знань і експертизи персоналу, що в свою чергу стає важливим резервом для зміцнення конкурентоспроможності підприємства.

2. Розвиток креативного потенціалу та аналітичних навичок: програми навчання, спрямовані на розвиток креативного мислення та аналітичних навичок, сприяють формуванню активного інтелектуального внеску співробітників. Це стимулює креативний підхід до вирішення завдань і сприяє підвищенню інтелектуального капіталу.

3. Постійний розвиток інтелектуального капіталу через освітні ініціативи: співпраця із закладами вищої освіти та корпоративні навчальні програми не лише розширюють базу знань персоналу, але і стимулюють культуру постійного навчання. Це важливо для забезпечення активного обміну ідеями та технологіями всередині підприємства.

4. Ефективне вирішення викликів та сталий розвиток: створення інтелектуального середовища через освітні ініціативи сприяє ефективному вирішенню викликів, з якими стикається підприємство. Культура постійного навчання сприяє сталому розвитку, роблячи підприємство готовим до змін у технологічному та економічному середовищі.

1. Cherep, A. V., Illiashenko, N. S., Pererva, P. G. Researching methods of valuation of intellectual property objects. Bulletin of the National Technical University "KhPI" (economic sciences) = Bulletin of the National Technical University "KhPI" (economic sciences). Sci. pr. Kharkiv: NTU "KhPI", 2022. No 2. P. 53-59. doi.org/10.20998/2519-4461.2022.2.53. URL: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/60806>

2. Gu F., Baruch Lev. Intangible Assets: Measurement, Drivers, Usefulness. Boston: Published by Boston University School of Management Accounting, 2003. 52 p. URL: http://smgapps.bu.edu/smgnet/Personal/Faculty/Publication/pub_Uploads/Gu,_Feng_05.pdf?wid=1482&did=182&Filename=Gu,_Feng_05.pdf

3. Korytko, T.Y., Bryl, I.V. Intellectual capital of the enterprise and its evaluation in the context of digitalization. *Industrial Economics*, 2021, № 1 (93). P. 111- 114. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/179375>

4. Skrzypek E. Zarz dzenie wiedzy i kapita em intelektualnym w warunkach Globalizacji. [Electronic resource]. URL: http://www.instytut.info/images/stones /ksiazki_polecana/17_ksztalce-nieustawiczne/07-Skrzypek.pdf

5. Intellectual Property Management as a Component of Budgeting at the Level of the State, Regions and Business Entities Monograph; [edited by Doctor of Economic Sciences, prof. A. V. Cherep]; State. higher. Sci. Sci. institution "Zaporizhzhya nats. UNT." Zaporizhzhia: ZNU, 2012. 276 p.

6. State Statistics Service of Ukraine (2022). Report on the socio-economic situation of Ukraine for 2021. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/07/zb_RS_2021.pdf (item 1.20).

7. Solidarity Fund Ukraine (2023). Supporting Resilience and Growth: Ukraine Labor Market Assessment. URL: https://solidarityfund.org.ua/wp-content/uploads/2023/04/ebrd_ukraine-lm-1.pdf (стр. 82), пункты 5.1-5.4.

1. Cherep, A. V., Illiashenko, N. S., Pererva, P. G. Researching methods of valuation of intellectual property objects. Bulletin of the National Technical University "KhPI" (economic sciences) = Bulletin of the National Technical University "KhPI" (economic sciences). Sci. pr. Kharkiv: NTU "KhPI", 2022. No 2. P. 53-59. doi.org/10.20998/2519-4461.2022.2.53. URL: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/60806>

2. Gu F., Baruch Lev. Intangible Assets: Measurement, Drivers, Usefulness. Boston: Published by Boston University School of Management Accounting, 2003. 52 p. URL: http://smgapps.bu.edu/smgnet/Personal/Faculty/Publication/pub Uploads/Gu,_Feng_05.pdf?wid=1482&did=182&Filename=Gu,_Feng_05.pdf

3. Korytko, T.Y., Bryl, I.V. Intellectual capital of the enterprise and its evaluation in the context of digitalization. *Industrial Economics*, 2021, № 1 (93). P. 111- 114. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/179375>

4. Skrzypek E. Zarz dzenie wiedzy i kapita em intelektualnym w warunkach Globalizacji. [Electronic resource]. URL: http://www.instytut.info/images/stones /ksiazki_polecana/17_ksztalce-nieustawiczne/07-Skrzypek.pdf

5. Intellectual Property Management as a Component of Budgeting at the Level of the State, Regions and Business Entities Monograph; [edited by Doctor of Economic Sciences, prof. A. V. Cherep]; State. higher. Sci. Sci. institution "Zaporizhzhya nats. UNT." Zaporizhzhia: ZNU, 2012. 276 p.

6. State Statistics Service of Ukraine (2022). Report on the socio-economic situation of Ukraine for 2021. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/07/zb_RS_2021.pdf (item 1.20).

7. Solidarity Fund Ukraine (2023). Supporting Resilience and Growth: Ukraine Labor Market Assessment. URL: https://solidarityfund.org.ua/wp-content/uploads/2023/04/ebrd_ukraine-lm-1.pdf (s. 82), p. 5.1-5.4